

eredményt), és egyelőre nem látjuk az új egyensúly vagy más irány körvonalait.

A BEVEZETÉS A SZÉPIRODALOMBA olvasásakor meglepődve észleltem, és nem normatív elégtétellel, hanem fenomenológiai leírás céljával állítottam, hogy Esterházy „*saját világát világtükörré akarja változtatni*”. Fatális és komikus szerkesztői tévedés eredményeképpen most ez a mondat Kulcsár Szabó Ernő könyvének címodalán olvasható, ahol a sorozat szokása szerint a szerző neve és a könyv címe mellett egy jellemző szentencia is áll. Igazolom, hogy Kulcsár Szabó Ernő ezt nem mondja, hanem idézi és elutasítja. Én meg nem tekintem feladatomnak egy tíz évvel ezelőtti írásom védelmezését ebben a kritikában. Az vagy megvédi saját magát, vagy joggal tűnik el a süllyesztőben.

Ugyanakkor azt sem állítom, hogy Esterházy kiterjedt és érdekes kritikai recepciójával nem lett volna érdemes fölvenni a beszélgetés fonalát. De Kulcsár Szabó Ernő – a helyett, hogy explikálná – kurta és furcsa módon sorra-rendre lezárja ezeket a beszélgetéseket; elsősorban Balassa Péterrel, a könyv szerzőjének titkos fő ellenfelével, aztán a többi Esterházy-értelmezővel és velem is. De „*a beszélgetést, mely folyamatban van – mint Hans Georg Gadamer mondja –, nem lehet lezárni. Rossz hermeneutikus az, aki azt hiszi, hogy az övé lehet vagy az övé kell hogy legyen az utolsó szó*”.

Radnóti Sándor

A BÁBELI NYELVZAVAR ÉS EURÓPA EGYESÜLÉSE

Umberto Eco: Die Suche nach der vollkommenen Sprache

*Aus dem Italienischen von Burckhart Kroeber
Verlag C. H. Beck, München, zweite Aufl., 1994.
388 oldal, 48 DM*

1. Találtam egy könyvet! Új beszerzések között keresgéltem a gyönyörűen berendezett (és, köztudottan, súlyos anyagi gondokkal küszködő) Akadémiai Könyvtárban, amikor

rábukkantam Umberto Eco könyvére. (A mű eredeti címe: LA RICERCA DELLA LINGUA PERFETTA NELLA CULTURA EUROPEA, Laterza, Rom–Bari, 1993.) A drága könyv, amelyet, megvallom, örömmel kölcsönöztem ki és sietve elolvastam, Németország ajándéka az Akadémiai Könyvtárnak.

Mínthogy már öt év telt el azóta, hogy az eredeti mű és német fordítása megjelent, el kell ismernem, hogy nem valamilyen igazi könyvújdonságot ismertetek. Joggal föltehetem, hogy a nyelvtudomány, a szemiotika, az irodalomelmélet szakemberei már jól ismerik Ecónak ezt az „új” könyvét. Az Atlantisz Könyvkiadó is munkálkodik már a mű magyar változatának a kiadásán. Mégis, talán nem haszontalan ez a recenzió. Lehet, van olyan érdeklődő, aki – a magyar fordítás megjelenése előtt – már most szeretne megismerkedni Eco könyvével. (Az Akadémiai Könyvtárban megvan mind az olasz eredeti, mind a német fordítás.) Tény, hogy aki áttanulmányozza Eco könyvét, nem fog csalódní várákozásában.

2. A könyv két okból is figyelmet érdemel. Az egyik: az illusztris szerző személye, a másik: a könyv központi témája. – A magyar olvasóközönség előtt jól ismert Umberto Eco, a Bolognai Egyetem neves professzora, a „*nyitott mű*” (az „*opera aperta*”) koncepciójának egyik megalapozója, számos irodalomelméleti, szemiotikai mű (köztük a laikus számára is rendkívül élvezetes HAT SÉTA A FIKCIÓ ERDEJÉBEN) és több (részben megfilmesített) bestseller-regény, így A RÓZSA NEVE, A FOUCAULT-INGA szerzője.

Mi a könyv – rendkívül aktuális – központi témája? Egy európai, nemzetközi világnyelv kérdése. A szerző behatóan foglalkozik az egyesülőben lévő Európa egyik izgalmas problémájával, amely a kommunikáció kapcsán merül föl. Jelenleg két ellentétes tendencia egyszerre érvényesül Európában: a nyelvek egyre erőteljesebb differenciálódásának és a politikai, gazdasági integrálódásnak a folyamata. „*Bábeli nyelvzavar*” az egyik oldalon, *Európai Unió* a másikon! A két ellentétes trend összeütközésének, Eco szerint, az a következménye, hogy egyre sürgetőbbben jelentkezik a közös európai világnyelvre irányuló igény.

3. Eco könyve tizenhét fejezetből áll. Ezek a következők: 1. Ádámról a „*confusio linguarum*”-ig. 2. A kabalisztika pánszemantikája. 3. A tökéletes nyelv Danténál. 4. Raimundus Lullus ARS MAGNÁ-ja. 5. Az *egy* ősnyelv hipotézise és az anyanyelv. 5. Kabalizmus és lulizmus a modern kultúrában. 7. A képek mint tökéletes nyelv. 8. A mágikus nyelv. 9. A poligráfiák. 10. Az a priori filozófiai nyelvek. 11. Georges Dalgarno. 12. John Wilkins. 13. Francis Lodwick. 14. Leibniztől az ENCIKLOPÉDIÁ-ig. 15. A filozófiai nyelvek a felvilágosodástól napjainkig. 16. A nemzetközi kiegészítő nyelvek. 17. Konklúziók.

Az ismertetés adott keretei miatt a könyv gazdag repertoárjából csupán az európai világnyelvre vonatkozó gondolatokat igyekszem részletesebben bemutatni. De az olvasó, természetesen – érdeklődésétől függően – számos más érdekes témát is talál a könyvben. Hadd villantsak föl néhányat ezek közül.

A BIBLIA szerint az egyetlen ősnyelv helyébe lépő soknyelvűség (a „bábeli nyelvzavar”) az emberi gőg büntetése volt. De vajon nem kell-e a soknyelvűséget valamilyen pozitívumnak is tekinteni? Eco szerint igen. Lehetne-e a soknyelvűség valami pusztán negatívum Európa szempontjából, amikor Európa – mint kulturális régió – éppen annak következtében jött létre, hogy a soknyelvűség fölváltotta a latin nyelv egyeduralmát? – Érdekesekek például az azzal kapcsolatos fejtegetései, hogy lehetséges-e egyáltalában egy „tökéletes” verbális nyelv? Az emberiségnek ez is egyik ősi álma! – Vajon nem lehetnek-e maguk a dolgok alkalmasak arra, hogy tökéletes nyelvként működjének? Ez a gondolat például már Szent Ágostonnál megtalálható. („*A világ mint Isten ujjával megírt könyv!*”) Erről Swift is említést tesz a GULLIVER UTAZÁSÁIBAN. Ironikusan megjegyzi, hogy a tudósnak, aki dolgok segítségével igyekeznék kifejezni a gondolatait, olykor nagyon nagy zsákot kellene cipelnie a hátán (illetve ilyen zsákokat cipelnének a szolgálói), olyat, amelyben minden dolog benne van, ami a kommunikációjához szükséges.

Izgalmasak Ecónak például az azzal kapcsolatos fejtegetései is, hogy milyen nyelven tudnánk érintkezni más égitestek értelmes lényeivel. (Hans A. Freudenthal, 314. o.)

Valóban csak kiragadott érdekesség Eco

könyvéből az *aymara* nyelvre vonatkozó fejtegetése. Az *aymara* (Bolivia, Peru) eltér minden ismert nyelvtől, mert nem az „igaz” és a „hamis” fogalmaival operáló kétértékű logikára támaszkodik, hanem egy háromértékű logikára. Eco szerint az *aymara* – a kifejezőerőt tekintve – maga a „tökéletes nyelv”!

Vagy egy másik „apróság”: valóban újszerű (és – egyben – meggyőző), amikor Eco a külföldön tartózkodó turistát úgy mutatja be, mint „kisebbséget” a „bennszülött többség” körében. Ez a kisebbség és ez a többség egyaránt örülne egy olyan világnyelvnek, amelyen meg tudnák érteni egymást.

De hadd fejezzem be ezt a valóban nagyon ötletszerű mustrát néhány, Eco által tárgyalt, fordítási problémával. Ezek joggal tarthatnak igényt a regény- és versfordítások teoretikusainak érdeklődésére. Foglalkozik egy fordítási rejtéllyel, amely már Wilhelm Humboldt figyelmét is fölkeltette. Ha két nyelv kifejezései sohasem teljesen azonos jelentésűek, nem tökéletes szinonimák (és, úgy tűnik, ez a helyzet), akkor a pontos fordítás – lehetetlen (pedig a tények bizonyítják: nem az!). – Más. Amikor a fordító egy *A* nyelv valamelyik kifejezését fölcseréli egy *B* nyelv, az ún. célnyelv, megfelelő kifejezésével, akkor a szinonima kikereséséhez szüksége van egy harmadik, *C* nyelvre, egy „*tertium comparationis*”-ra, amelynek alapján választani tud a kínálkozó kifejezések közül. De van-e egyáltalában egy ilyen harmadik nyelv? És ha van, akkor melyik az? – Úgy vélem, van valami paradoxon a fordítások körében! Ténylegesen *vannak* (szerencsére) jó vers- és regényfordítások. De a teoretikusok nem találnak magyarázatot arra, miként lehetséges ez. Ismeretesekek Jacobson szavai: „*Nincs fordítás veszteség nélkül!*” De a versfordítások tekintetében még ennél is pesszimistább nézetet sugall Robert Frost meghatározása a költészetéről: „*Poetry is what is lost in translation*” („*A költészet az, ami elvész a fordításban*”). – Nos, ennyit kedvcsinálnóknak, de – ismétlem – a könyv bőven kínál sok más izgalmas témát is.

4. Áttérve az európai világnyelvre, Eco úgy látja, hogy az Európai Unióban is meg kell őrizni a nemzeti nyelveket (az anyanyelveket), azok sokszínűségét (egyetértek!), de szükség van egy „*kiegészítő világnyelvre*” is,

amely Európa-szerte megkönnyítené az államok, a nemzetek és az egyének érintkezését. Szó sincs tehát arról, hogy elképzelése szerint egy világnyelv kiszorítaná Európában a nemzeti nyelveket! Az adott anyanyelv és egy nemzetközi nyelv párhuzamos használatára gondol, egyfajta kétnyelvűségre. (Megjegyzem: kisebbség esetében ez háromnyelvűség lenne.) A családban, a munkahelyen, a társas érintkezésben, a napi életben ki-ki az anyanyelvét használná, de rendelkezésre állna egy olyan közös nyelv is, amelyen ország- és nyelvhatároktól függetlenül kommunikálni lehetne az államok és a nemzetek közötti politikai, gazdasági, tudományos, kulturális, turisztikai stb. érintkezés során.

Meggyőzőnek tűnik, hogy valóban szükség van egy ilyen világnyelvre. De melyik nyelv legyen az? Eco szerint egy mesterséges nyelv, mégpedig az *eszperantó*. Egyetért Couturat és Léau (1903) ama nézetével, hogy nem lehet európai világnyelv sem egy már létező, élő nyelv, sem egy holt nyelv, így a latin. Minthogy Eco ilyen kitéüntetett szerepet szán az eszperantónak, vessünk (könyve alapján) egy pillantást a múlt század végén megjelenő (olykor szinte burjánzó) mesterséges nyelvek keletkezésére.

5. A sort a *volapük* nyitotta meg (1879). Megalkotója Johann Martin Schleyer. A volapüknek hamarosan sok híve akadt, de rövidesen számos új mesterséges nyelv sarjadt ki belőle, Eco szerint: „*bábelizálódott*”. A neofiták lelkesedése megsemmisítette magát a volapüköt. Hamvaiból tucatnyi új nyelv született, így például a *Langue Universelle* (Menet, 1885) vagy a *bopal* (de Max, 1887). – A mesterséges nyelvek esetében jól ismert paradoxon ez: vagy elterjed, akkor számos új nyelvre esik szét („*bábelizálódik*”), vagy megőrzi az egységét, de (mert) nem terjed el.

Az eszperantó, amely 1887-ben keletkezett, sokkal sikeresebb volt, mint elődei. Megalkotója Lajzer Ludwig Zamenhof lengyel orvos, aki – mint az új nyelvről írt könyvének a szerzője – a „*Doktor Esperanto*” (= a *Reménykedő Doktor*) álnevet használta. Innen az új nyelv elnevezése. Zamenhof zsidó családból származott. A család a litván határ közelében fekvő Białystok vidékén élt. Ez a terület a Lengyel Királysághoz tartozott, de az orosz

cár uralma alatt állt. Zamenhof több különböző nép és nyelv zűrzavarában nőtt föl, egy olyan régióban, amelyet a nacionalizmus és a gyakori antiszemita megmozdulások jellemeztek. Eco joggal állapítja meg, hogy az eszperantó – mint „reménybeli” univerzális nyelv – annak az üldözésnek az eredményeként jött létre, amellyel a cári kormány az ottani zsidó értelmiséget sújtotta. – Egyébként a cári Oroszországban száműzetés járt az eszperantó használatáért (már csak azért is, mert – a pacifizmusa miatt *persona non grata* vált – Tolsztoj támogatta az eszperantista mozgalmat).

Az eszperantó gyorsan terjedt. Olyan kiválóságok emeltek szót mellette, mint a matematikus Giuseppe Peano, a filozófus Bertrand Russell, a logikus Rudolf Carnap. Az utóbbi lelkes szavakkal méltatta az új nyelv hajlékonyságát és egyszerű nyelvtanát. Ismeretes az Antoine Meillet-től eredő lapidáris megállapítás az eszperantó létjogosultsága körüli szenvedélyes vitákról: „*Toute discussion théorique est vaine: l'Esperanto fonctionne*” („*Minden elméleti vita fölösleges: az eszperantó működik*”). Már 1918-ban több százra rúgott az eszperantó folyóiratok száma. Nemcsak a világirodalom számos remekét fordították le erre a nyelvre (a BIBLIÁ-tól az Andersen-meséig), hanem saját, eredeti irodalma is van. Bár az eszperantóból is kiszakadt egy új mesterséges nyelv, az *ido*, az eszperantisták többsége híven kitartott a nyelv ama „kemény magja” mellett, amelyet Zamenhof a FONDAMENTO DE ESPERANTO (1905) című könyvében írt le. Az eszperantót tehát nem érte utol a mesterséges nyelvek ismert sorsa: nem falták föl a saját gyermekei.

De az eszperantónak sok ellenfele is támadt. Súlyos ellenvetéseket tettek vele – mint univerzális nyelvvel – szemben. A legismertebb közülük Destutt de Tracytól ered, aki szerint egy univerzális világnyelv éppoly lehetetlen, mint a *perpetuum mobile*, mert ha mindenki megállapodna a Földön abban, hogy ettől kezdve ugyanazon a nyelven fog beszélni, ez a kiválasztott nyelv – a pusztán használat folytán – rövidesen számtalan nyelvjárássá bomlana szét. (ÉLÉMENTS D'IDÉOLOGIE, II. 6., 569. o.) Ezt az ellenvetést – szándéka ellenére – maga Eco is megerősítette, amikor a portugál – mint dél-amerikai

világnyelv – kapcsán megemlíti: a portugáliek portugál és a braziliai portugál már annyira eltávolodott egymástól, hogy más portugál könyvfordítást kell készíteni Lisszabon és mást Rio de Janeiro részére. De Eco szerint, ha az eszperantó valóban csak kisegítő világnyelv marad, akkor kisebb a veszélye a differenciálódásának.

6. De térjünk át a mára! Milyen esélyei vannak napjainkban egy európai kisegítő világnyelv elterjedésének? E tekintetben Eco optimista, túlzottan is az. Szerinte az emberek széles körben és gyorsan meg tudnának tanulni egy ilyen világnyelvet, hiszen például sok albán és sok tunéziai könnyen megtanult olaszul pusztán azért, mert venni tudja az olasz tévéadókat. A tévé és a rádió segítségével gyorsan elterjedne egy kisegítő világnyelv. De ehhez arra is szükség lenne, hogy ezen a nyelven fogalmazzák meg például a nemzetközi szervezetek döntéseit, az árucikkek használati utasításait, a szoftveranyagokat, a légi irányítás utasításait stb.

Eco jól látja, hogy egy világnyelv sohasem terjedhetne el erre irányuló nemzetközi döntések és intézkedések nélkül. De a nemzetközi szervezetek működőképessége és hatékonysága tekintetében joggal pesszimista. A „napjainkban” (könyvét 1990 és 1993 között írta) létező világgözösséget alkalmatlannak tartja arra, hogy az „*begyógyítsa a Babel okozta sebeket*”, hiszen ez a szervezet még egy globális ökológiai katasztrófa elhárításához szükséges intézkedéseket sem képes megtenni.

Úgy látja, hogy két korszak határán élünk. Az egyik mintegy négyszáz éven át tartott. Ez volt a nemzetállamok kialakulásának és virágzásának korszaka. Ennek lényeges eleme volt a többségi nemzeti nyelv kizárólagosságának a biztosítása a kisebbségi nyelvek rovására. Az utóbbiakat gyakran elnyomták, és (ahogyan Eco fogalmaz) a „*lemetszett nyelvek*” szintjére degradálták. Ma ezek a tendenciák megfordultak. Olyan új korszak vette kezdetét, amelyben megnyílnak a határok, eltűnnek a vámsorompók, az általános hadkötelezettségen alapuló nemzeti hadseregeket főlváltják a nemzetek fölötti hadseregek, kezdik tisztelni a kisebbségi nyelveket. A Szovjetunió fölbomlásával megerősödött az a fölfogás, amely a soknyelvűséget nem valamilyen sze-

rencsétlenségnek tekinti, hanem a nemzeti identitást kifejező, alapvető politikai jognak. A „*bábeli nyelvzavarról*” korábban kizárólag csak negatív előjellel beszéltek, ma azt pozitívumként kezelik. Az európai egyesülés folyamata összekapcsolódott a nemzeti nyelvek sokfélesége iránti jog elismerésével, akkor is, ha Európa közel-keleti régióiban még kísért a „*L'État c'est la langue*” téveszméje. (Noël-Antoine Pluche volt az, aki így alakította át XIV. Lajos ismert szavait.) Szerinte az Európai Unió kommunikációs problémáit egy módon lehet megoldani: el kell fogadni egy közös európai érintkezési nyelvet. Úgy látja (bármenynyire paradoxonnak tűnik is ez), hogy éppen a nemzeti érzés lehet a motorja egy mesterséges nyelv világnyelvként való elfogadásának. Ez az erő hat az ellen, hogy az egyik nemzeti nyelv váljék világnyelvvé – a többi rovására.

7. E recenzió keretében szükségtelen a könyv erényeiről szólnom: azok önmagukért beszélnek. Nehéz eldönteni, mit értékeljen benne többre az olvasó. Az elénk tárt ismeretek gazdagságát vagy a következtetések logikáját és merészségét?

De Eco könyve számos ellenvetésre is alapot ad, és fölvet több megválaszolatlan kérdést. (Tudjuk, erre csak az igazán jó könyvek képesek.) – Eco kirekeszti vizsgálati köréből a nyelv (a nyelvek) keletkezésének oly sokat vitatott kérdését. De vajon lehet-e megalapozottan prognózist fölláttítani a nyelv jövőjére nézve anélkül, hogy állást foglalnánk a nyelv keletkezése tekintetében? – Bizonyára egyet kell érteni Ecoval abban, hogy Európa egyesülésével párhuzamosan szükség van egy közös nyelvre is. De kizártnak látszik, hogy ez a nyelv az eszperantó lenne. A politika nem fogja az eszperantót támogatni, márpedig (amint ezt Eco is jól tudja) politikai döntések és intézkedések nélkül nincs európai világnyelv. – Eco tárgyalási módja tudatosan Európa-centrikus. Am még kontinensünkön is figyelmen kívül hagyja Oroszországot, pedig Oroszországot még ebben a kérdésben sem lehet figyelmen kívül hagyni. – Európát délről és délkeletről arab (iszlám) országok övezik. Nem lehet túlbecsülni a velük folytatott kommunikáció jelentőségét. Melyik nyelv lehet erre alkalmas? Az eszperantó bizonyára nem. (Eco nem érinti ezt a kérdést.) – Lehet-e

egy világnyelv kérdését az Európai Unióra leszűkítve vizsgálni? Nincs-e ott, e kérdés mögött – kikerülhetetlenül – egy valóban globális világnyelv problémája, annak ellenére, hogy egy ilyen nyelv ma csak az utópiák körébe tartozik?

8. Eco fejtegetéseinek, úgy vélem, van egy szépséghibája. Könyve elején (33–37. o.) mércét keres annak megítéléséhez, hogy az egyes természetes és mesterséges nyelvek közül melyik a „jobb”, illetve melyik a „rosszabb”. Ezt a mércét Louis Hjelmslev szemiotikai modelljében (1943) véli fölfedezni. Hjelmslev különbséget tesz a nyelvek körében a *kifejezés* és a *tartalom* között. A kifejezések a hangok *kontinuumának* egy részéből épülnek föl. *Formájuk*: a fonológiai rendszer, a szókincs (a lexika) és a szintaktikai szabályok. Ezek segítségével lehet generálni olyan *szubsztanciákat*, amelyenek például a szavak. – A tartalom bázisa mindannak a *kontinuum*a, amit el lehet gondolni, ki lehet mondani. A tartalomnak is vannak *formái*. A tartalom *szubsztanciája* a kifejezés jelentése. Dióhéjban ez lenne az a modell, amelyet aztán Eco (ígérete szerint) több száz oldalon keresztül mint mércét használna a különböző nyelvek értékelésénél. A baj csak az, hogy a kifejtés során Eco tökéletesen megfelelkezik erről a „*mércéről*”, amely – általánossága miatt – eleve alkalmatlan arra, hogy betöltse egy ilyen mérce szerepét. Az itt vázolt modellt azért is hibásnak tartom, mert az – az említett két kategória mellett – nincs figyelemmel egy harmadikra is. Ez a jelek *jelöleteinek* (*deszignátumainak*), vagyis: a „*dolgoknak*” a síkja. Pedig egy nyelv nem „a jelentését jelenti” (?), hanem „*dolgokat*” jelöl. Izomorfia van egy nyelv és a valóság között.

Ez az észrevételem azonban nem változtat a lényegen, azon, hogy Eco könyve kiváló alkotás és – egyben – élvezetes olvasmány, amely méltán tarthat számat nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség érdeklődésére is.

9. Eco könyve egy olyan, reprezentatív sorozatban jelent meg, amely több neves kiadó együttműködésének az eredménye. A számos nyelven kiadott sorozat német címe: EUROPA BAUEN, „*építeni Európát*”, az olasz változaté:

FARE L'EUROPA, „*megcsinálni Európát*”. Ezek a címek azt fejezik ki, hogy nem magától fog létrejönni az Egyesült Európa. Meg kell érte küzdeni! Európa egyesülését közös erőfeszítéssel meg kell valósítani! Ezt az alap gondolatot fejezi ki az az ELŐSZÓ is, amely ott található a sorozat minden egyes kötetének élén, és amely Jacques Le Goff főszerkesztőtől ered. Ezért – bármilyen jól hangzik a magyar változatban az EURÓPA SZÜLETÉSE sorozatcím – azt elhibáztottnak tartom. Nem fejezi ki Le Goff intencióit, azt az aktivitást, amelyet ő olyan fontosnak tart.

A sorozat kiadói olyan művek megjelentetésére vállalkoztak, amelyek tárgya összefügg a közös Európa építésének témájával. Így esett a választás Eco itt ismertetett könyvére is. – Az Atlantisz Kiadó már több kötetet megjelentetett a sorozatból. Ilyenek például Leonardo Benevolo: A VÁROS EURÓPA TÖRTÉNETÉBEN (1994), Ulrich Im Hof: A FEVILÁGOSODÁS EURÓPÁBAN (1995), Michel Mollet du Jourdin: EURÓPA ÉS A TENGER (1996), Massimo Montanari: ÉHSÉG ÉS BŐSÉG (1996). Mindegyiket a gondos szerkesztés és a szép kiállítás jellemzi. Érdeklődéssel tekintünk Eco könyvének készülő magyar változata elé.

Solt Kornél

LENNI VAGY NEM LENNI?

Georges Minois: *Histoire du suicide*
Librairie Arthème Fayard, Paris, 1995 –
Georges Minois: *Geschichte des Selbstmords*
Artemis & Winkler, Düsseldorf und Zürich, 1996.
520 oldal

Az öngyilkosságok történetírása mint rész tudomány néhány évtizeddel ezelőtt valahogy úgy jött létre, mint az Egyesült Nemzetek Szövetsége. Létrehozásához összeszövetkezett – egyebek között – az orvos-, a pszichiátria- és a pszichológiatörténet, a pszichiátria, a pszichohistória, a szociálpszichológia, a szuicidológia (ez utábbi maga is 1945 utáni születésű „interdiszciplináris diszciplína”), a történeti demográfia, a statisztika, a mentalitás-